

HA 4158:2

Hungarológia

Nemzetközi Hungarológiai Központ

1 (1999) / 1-2.

MONOK ISTVÁN

Magyar könyvtárak idegen kulturális környezetben

A G7 csoport államai – a Hetek – 1995-ben, előbb a brüsszeli miniszterelnöki, majd a Halifaxban rendezett államelnöki találkozón elfogadták egy digitális Bibliotheca Universalis létrehozásának tervét. A végrehajtás szakmai felügyeletét a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) látja el. A multimédia eszköztára tehát valóra váltja a reneszánsz és a korai újkor tudósainak álmait: az egyetemes bibliográfiai számbavétel és nyilvántartás mellett a világgönyvtár képes lesz a dokumentumok teljes terjedelmükben való bemutatására. Ezzel egyidejűleg a sodalitas litteraria, a tudósok közössége a folyamatos és gyors információcsere lehetőségéhez is hozzájut. Az emberiség a világ globalizációs folyamatában egy újabb jelentős lépést tesz előre. Ezt a lépést a világ leggazdagabb államai határozták el, és ennek megfelelően azok a nemzeti kultúrák, amelyeket ők képviselnek feltehetően előbb kerülnek megmutatásra a Világgönyvtár virtuálisan létező polcain, befolyásuk az eddiginél is nagyobb teret kaphat. A világhálót azonban, ha nem kerül politikai csoportok kezébe, éppen azért találták ki, hogy az esélyegyenlőség megteremtését – nyilvánosságával és ingyenességével – segítse.

A nem is a nagyon távoli jövőben tehát *a legnagyobb idegen kulturális környezetben működő magyar könyvtár a Magyar Elektronikus Könyvtár lesz.* Ezt a könyvtárat persze létre kell hozni, és már ma tudjuk, hogy a *digitális Bibliotheca Hungarica* is számos kisebb magyar elektronikus gyűjteményből áll majd. Nem csupán azért, mert a fejletlen politikai kultúrájú országokban a fejlett technológiát közvetlenebb módon fogják az egyes politikai csoportok kisszerű hatalmi érdekei szolgálatába állítani, mellőzni a szakmai szervezetek szakmai felügyeletét, és ezért mindegyik csoport külön könyvtárat hoz létre, hanem mert úgy, ahogy minden nemzeti kultúrának, a magyarnak is megvannak már ma a nyomtatott formájú gyűjteményei mellett az elektronika eszközeivel létrehozott könyvtárai itthon és külföldön. Gondoljunk csak arra, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK: <http://www.mek.iif.hu/>) mellett számos folyóirat jelenik meg a hálózaton, létezik a Képzőművészeti Galéria imponáló gyűjteménnyel (2600 festmény és szobor: <http://www.kfki.hu/keptar/>), megszámlálhatatlan – és sajnos központilag

nyilván sem tartott – bibliográfiai adatbázis, és létezik a terv az új digitális nagykönyvtár, a Neumann-ház (<http://www.neumann-haz.hu/>) létrehozására. Megjelentek az első, határainkon túli magyar elektronikus gyűjtemények is, valamennyi dokumentum típusra találunk itt is példát: a kanadai Korvin Könyvtár teljes terjedelmükben őrzi (és terjeszti) a sokunk számára nem felvállalható irredenta kiadványokat, lassan több erdélyi magyar könyvtár katalógusa elérhető a hálózaton és megjelentek speciális gyűjtemények is. Példaként az erdélyi szászok gundelsheimi dokumentációs centrumát (információ: HaraldRoth@aol.com), vagy Henri Toulouze adatbázisát említjük a XI—XVIII. századi francia szövegek magyar vonatkozásairól (Bibliographie de la Hongrie en langue française: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/henri/table.html>).

A hungarika dokumentáció (<http://www.iif.hu/db/huni/index.html>) munkáját is jelentősen könnyíti meg az elektronikus eszköztár, és most nem az anyag tárolására és a szolgáltatások sokféleségére gondolok, hanem az anyaggyűjtés teljesebbé válására azzal, hogy számos információt, más nemzeteknek a világhálón nyilvánossá tett kulturális javait könnyebben elérhetünk, sokoldalúbban hasznosíthatunk.

Ezzel, a jövő egy szeletére vonatkozó bevezetéssel mindössze arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a magyar kultúra mások számára való bemutatásában a könyvtárak csak akkor tudnak természetükből adódó szerepük szerint megfelelni, ha létezik egy szakmai konszenzussal kialakított könyvtári koncepció országon belül, és ennek a koncepciónak tartalmaznia kell azokat a megfontolásokat is, amelyek a határokon kívüli magyar könyvtárakra vonatkoznak. A külföldi magyar könyvtárakra vonatkozó elképzelések összhangban kell, hogy legyenek az ugyancsak a szakmai fórumok által megfogalmazott hungarológiai célokkal, és olyannak kell lenniük, amelyek nem választják szét a hazai és külföldi könyvtárakat egymástól. Ellenkezőleg: ahogy a hazai hungarológiai intézményrendszer együttműködése nélkül nem képzelhető el, hogy a külföldi intézmények jól funkcionáljanak, úgy a könyvtárakról ugyanez mondható el. A könyvtári koncepciót továbbá attól függetlenül kell megalkotni, hogy a könyvtárak állományát milyen eszközökkel lehet elérni; elektronikus úton, vagy a hagyományos információhordozók formájában.

Az idegen kulturális környezetben működő magyar könyvtárak céljai között szerepelnie kell a következőknek: a magyar nyelvi és művelődéstörténeti képzés, a tudományos és gazdasági információközvetítés, a kisebbségi létben élő magyar közösségek

információkkal való segítése (ezzel is a magyar nyelv védelme), a magyar kultúra és civilizáció bemutatása, továbbá felkészülés az Európai Közösség könyvtári programjaiba való bekapcsolódásra.

Sorra véve ezeket a célokat, kezdjük a ma talán még távolinak tűnő utolsóval (*felkészülés az Európai Közösség könyvtári programjaiba való bekapcsolódásra*), annál is inkább, mert szervesen folytatja a bevezetőben megkezdett gondolatsort. Leginkább természetesen arról van szó, hogy a nem magyarországi magyar könyvtárak és azok használói, miként hasznosíthatják az Európai Közösség és a hazai könyvtárak együttműködésének eredményeit.

Az Európa Tanács telekommunikációval, az információs technológiákkal foglalkozó hivatala (Direction générale XIII) 1991 decemberében kezdte el kidolgozni azokat a programokat, amelyeket számos kerekasztal-beszélgetés és konferencia keretében vitattak meg. A legfontosabbakat ezek közül talán nem felesleges megemlíteni. A Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) 1992 májusában "Recherches sur la lecture: regards européens" címmel rendezett egy szimpóziumot Párizsban, amelyet hasonló témában számos kisebb megbeszélés követett. Ezek eredményeit "Les bibliothèques publiques en Europe" címmel adták közre¹. 1993-ban Párizsban az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciáján (CENL) határozták el egy közös program kidolgozását, amely az Európa Tanács törekvéseivel összhangban áll majd. A programot CoBRA-nak keresztelték: Computerized Bibliographic Record Actions. 1993 decemberében az Európa Tanács illetékes hivatalában foglalták össze a megbeszélések tanulságait és indították útjára a következő programokat:

Az EDIL (Electronic Document Interchange between Libraries), amely a különböző számítógépes rendszerekben rögzített és hozzáférhetővé tett elektronikus információk közös használata módjainak kidolgozására hivatott.

A MORE (Marc Optical Recognition), amely a nyomtatva megjelent bibliográfiák konverziójának, az adatok elektronikus felismerésének lehetőségét kutatja.

Az ELISE (Electronic Library Image Service for Europe), amely a képi adatbankok adatcseréjének lehetőségeit vizsgálja.

¹ Les bibliothèques publiques en Europe. Dir. par. M. Poulain. Paris, 1992, Éditions du Cercle de la Librairie.

Végül az EBP (European Books in Print), amelynek keretében a könyvtárosok és a könyvkiadók egy, a teljes európai könyvprodukción nyilvántartó rendszert hoz létre.

Ezen programok közül most csupán a legutolsónál álljunk meg egy pillanatra. Nem hiszem, hogy különösebben indokolni kellene egy olyan adatbanknak a hasznát, amely az egyes nemzeti – pontosabban a nemzetenként sokszor több – tájékoztató adatbázisok anyagát kumuláltan rendelkezésre bocsátja. A kezdeményezés a magyarországi könyvpiacra elérhető könyvek adatainak szolgáltatására, a Könyvkereső (<http://www.sztaki.hu/net/html/kker/>) minden hibája ellenére nagyban lerövidíti azt az időt, amelyet a kiadott könyvek felkutatására és megrendelésére szánnunk kell akkor, ha az egyes kiadók honlapjait, az Új könyvek nyomtatott füzetait, vagy a Nemzeti Bibliográfia késéssel megjelenő köteteit böngésszük.

Az európai könyvtári programokba való bekapcsolódásnak a nem magyar környezetben működő könyvtárak számára is van még egy érdekes aspektusa. A mai fogalmak szerinti nyilvános könyvtárak létrejöttükkor, a XIX–XX. század fordulóján alapvetően vagy az angolszász, vagy a porosz modellt követték. A magyarországi közkönyvtárak többségükben az utóbbi, a porosz modell alapján jöttek létre még akkor is, ha például Szabó Ervin, a legnagyobb ilyen könyvtár létrehozója az angolszász könyvtári renddel szimpatizált. Napjainkban az egységesülő Európa közös könyvtári fórumain az angol, illetve a lényegében azt követő skandináv modellt tartják követendőnek. Ez annyit jelent, hogy a könyvtárak funkciói közül a hangsúly a szolgáltatásra esik, a könyvtárak információs centrumokká válnak, a csoportos munka színhelyeivé, s létezik az a tendencia, hogy a bibliotheca megszűnik a csend szentélyének lenni. Ez a tendencia persze másként érinti mondjuk a sepsiszentgyörgyi Kovászna Megyei Könyvtárat, a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékét, a római Magyar Akadémiát vagy a genfi Magyar Könyvtárat. A példánknál maradva: a sepsiszentgyörgyi és a genfi gyűjtemény minden bizonnyal előnyökhöz juthat egy ilyen változás kapcsán, a bécsi tanszéknek komoly gondot okozhat egy központi egyetemi információs centrumba való betagozás, a római Magyar Akadémia vezetőinek pedig – hasonlóan néhány más, tudományos intézetből lett kultúrházhoz, el kell választani a két funkciót, s ennek mentén kétfajta könyvtárat kell fenntartaniuk.

Az idegen kulturális környezetben működő magyar könyvtárak céljai között említettük *a kisebbségi létben élő közösségek információkkal való*

segítését. Miután a magyar nyelv nem tartozik a világnyelvek sorába, Magyarországnak nem voltak gyarmatai, amely területeken hivatalos nyelvvé válhatott volna a nyelvünk, és az elszakadt gyarmatok kulturális felemelése – a volt anyaország befolyásának megőrzése – nem feladata a külföldi magyar könyvtáraknak. A francia, a spanyol, az angol vagy a német kulturális politika sokat áldoz ezekre célokra. Számunkra a magyar kisebbségi csoportok könyvtárainak támogatása legalább ilyen nagy feladatot jelent. Más a közvetlen szomszédos országokban rekedtekkel kapcsolatban, és megint mást a távolabbi országokban kisebb közösségeket alkotók gyűjteményei kapcsán.

A kisebb, Magyarországtól távolabb élő magyar közösségek könyvtárai között is sok különbözőség mutatkozik, s a magyarországi könyvtárak ezekkel kapcsolatos feladataiban is. Példaként említsük meg a berni, a brüsszeli és a genfi Magyar Könyvtárakat. Bernben a Karl Irlet alapította Ungarische Bibliothek a Svájci-Magyar Társaság gyűjteménye, elhelyezést Schweizerische Landesbibliothek épületében nyert. A magánkezdeményezés mögött tehát intézményként áll egy baráti társaság, a könyvtár a befogadó közösség által fenntartott intézményben működik. Brüsszelben a Magyar Ház könyvtára egy, a magyar közösség tulajdonában lévő épületben van, fenntartója is ugyanaz a közösség. Genfben a Szabó Zoltán optikus magánkezdeményezésére létrejött (a berninél egyébként nagyobb) bibliotéka az idős tulajdonos magánházában nyilvánosan működik, feldolgozása és a szolgáltatások megszervezése baráti kapcsolatok révén vált lehetségessé; intézményi elhelyezése (fennmaradásának biztosításaként) nem történt meg. Mindhárom könyvtár cserekapcsolatban áll az Országos Széchényi Könyvtárral, de más magyarországi könyvtáraktól is kapnak segítséget a könyvanyag frissítésében, a hiányok pótlásában. A köteles rendszer magyarországi gyakorlati felszámolása (elvileg még létezik), a hazai könyvtárak anyagi ellehetetlenülése a külföldi magyar könyvtárak közül először az említett típusúakat sújtja. Emellett a magyarországi kulturális politikának feladata lenne az ilyen könyvtárak intézményesülésének a segítése. A generációnkként egyre kevesebb magyarul olvasó utód (a magyar közösségek fogyása) ingataggá teheti még az olyan könyvtártípus helyzetét is, mint a brüsszeli; a genfi Magyar Könyvtár pedig reálisan számolhat a megszűnés lehetőségével, ha sürgősen nem kap itthonról segítséget abban, hogy valamelyik genfi intézmény befogadja, és magyar könyvtárként működni engedje. Bázisává válhat ez a gyűjtemény például egy megindítandó egyetemi magyar képzésnek is.

Speciális helyzetű hungaricum gyűjteménynek tekinthető a kismartoni Tartományi Könyvtár (Burgenlandische Landesbibliothek, Eisenstadt). Honismereti gyűjteményként jött létre, és ekként is gyarapítja az osztrák fenntartó, a Burgenland Tartomány. Miután a terület az I. világháború végéig a Magyarország része volt, minden, a Landeskunde körébe sorolt dokumentum hungaricumnak tekinthető. A könyvtárban, a széles körű magyarországi kapcsolatainak köszönhetően teljesnek mondható a honismereti gyűjtemény, de egyéb gazdag magyar anyagot is őriznek ott. Ilyen esetben a magyar állami feladatokat csak abban látom, hogy egy esetlegesen létrejövő magyar nyelvi és művelődéstörténeti képzéshez a kiegészítő könyvanyag beszerzését segítse. Miután ennek a könyvtárnak a használói elsősorban magyarul nem tudók, fontos lenne a Magyarországon világnyelveken, de elsősorban németül megjelent könyvekkel való ellátottságának áttekintése.

Egészen más feladatot jelent a más szomszédos országokban lévő magyar könyvtárak segítése, elsősorban is a romániai, a szlovákiai, a szerbiai és az ukrainai gyűjteményeké. Ezen könyvtárak nagyobb részének fenntartója az utódállam, működésüket az ország általános könyvtári színvonalán tehát az állam biztosítja. Magyar könyvtárként való létüket csak az anyaország segítségével tudják megvalósítani. Másik részük azonban magyar szervezetek tulajdonában van – egyházak, tudományos, vagy közművelődési egyesületek. Ezeknek a fenntartásához a befogadó állam csak annyiban járul hozzá, amennyiben az illető szervezetet támogatja, és maga a szervezet, saját költségvetéséből a könyvtárára is áldoz.

E könyvtárak segítésekor ugyanazt az általános szabályt kell szem előtt tartanunk, mint a más politikai, vagy kulturális támogatás kapcsán: ne mi akarjuk eldönteni, hogy nekik mire van szükségük, ugyanakkor szakmai szempontból – úgy a könyvtáros, mint a könyvek tartalmához kötődő szakmai szempontból – fontos tanácsot adni. Romániában például az 1989-es politikai fordulat után – legyünk jóindulatúak – az euforikus hangulatban a magyarországi könyvtárak és más szervezetek elöntötték a magyar gyűjteményeket olyan könyv- és folyóiratanyaggal, amelynek feldolgozása túlterhelte a könyvtárakat, értékük pedig erősen vitatható. Nem csupán a szakszervezeti- és pártszervezési szakirodalomra, a marxizmus-leninizmus klasszikusainak magyar kiadásaira gondolok, hanem a 60-as, 70-es évek történeti szemléletében írt történelem- és irodalomtörténeti könyvekre is. Ezek egy-egy példányban való megőrzése természetesen fontos a tudományos könyvtárakban, de a többséget jelentő területi közművelődési gyűjteményekben

haszontalannak mondhatók. Arról a kárról nem is beszélve, hogy konzerválják az ottani magyar közösségek olvasmányműveltségét.

A segítségnyújtás nem merülhet ki a különféle dokumentumok ajándékozásában. Szükséges a könyvtáros szakmai segítség, elsősorban a képzés területén. Több magyarországi felsőoktatási intézmény, társadalmi szervezet indított továbbképzést a határokon túli magyar könyvtárosok számára, és ahogy ezek a könyvtárak technikai ellátottsága lehetővé teszi az internet kapcsolatok ápolását, ez a segítség gyors és folyamatos lehet. Az ottani könyvtáros kollégák közül sokan már ma is tagjai a legnagyobb könyvtáros levelező listának, a KATALIST-nek. Nehéz megelőzni, hogy a könyvtárak technikai felszereltségének támogatásába ne kerüljenek magyarországi, vagy legtöbbször "vegyes (magyar—román, magyar—szlovák) vállalati" gazdasági érdekek. A Magyarországra települt, a kisebbségi környezetben sok személyes kapcsolattal rendelkezők vállalkozásai gyakran kihasználják azokat a pénzalapokat, amelyek a magyar közösségek támogatására jöttek létre. Ennek is köszönhető, hogy a határokon túli magyar könyvtárak a számítógépes rendszerek használatában heterogénebb képet mutatnak, mint az itthoniak. Az ajándékba adott, félprofesszionális módon "a helyi adottságokhoz igazított" programcsomagok nagyban nehezítik az itthoni könyvtárakkal való együttműködést.

A külföldi magyar tudományos szervezetek könyvtárainak nyújtott különleges segítség természetesnek mondható. Ezek a szervezetek biztosítják ugyanis a tudományos utánpótlás nevelését a fiataloknak a kutatómunka gyakorlatába való bevezetésével, illetve azzal, hogy szervezik és irányítják az egyes területeken folyó munkát. A magyarországi könyvtárak és szakemberek számára ezen gyűjtemények támogatása nem korlátozódhat a magyar könyvekkel való ellátásra, hiszen nincsen olyan tudományszak, amelynek csak magyar szakkönyvei lennének. Nehezen, vagy egyáltalán nem vállalhatjuk fel ugyanakkor a kísérletes kutatások műszerigényének kielégítését, és így az ilyen tudományszakok szakkönyveinek beszerzése is többségében feleslegessé válik. Ez utóbbi könyvtártípus (tudományos szervezet könyvtára) legnagyobbika az Erdélyi Múzeum Egyesület kolozsvári könyvtára, amelynek mostani állapota, működtetésének gondjai jól példázzák az elmondottakat. Történeti szakkönyvtárunk valóban a tudományos kutatás szolgálatára alkalmas gyűjtemény. A néprajzi, nyelvészeti és irodalomtörténeti anyag is számottevőnek mondható, mindenképpen jó háttérrel biztosít az erdélyi, de tágabban a mai Románia területén élő magyarság múltjának, jelen művelődésének kutatásához. Nem mondható

azonban jónak a könyvanyag, ami a társadalomkutatás modern elméleti szakirodalmát illeti, a Természettudományi Szakosztály pedig kénytelen megelégedni egy szerényebb gyűjteménnyel. A könyvtár ugyanakkor fel kell, hogy vállaljon egyetemi könyvtári funkciókat is. Öröndetes, hogy a közeli kollégiumok magyar hallgató lakói gyakran használják a humán könyvtárat. Ezt a funkcióját a gyűjtemény kénytelen felvállalni, erősíteni, s ezen a téren külön figyelmet érdemel a magyarországi szakemberektől.

A magyar nyelvi és művelődéstörténeti képzés szinte kizárólag a nem magyar fenntartású felsőoktatási intézményekben zajlik. A néhány nem magyarországi magyar középfokú iskola könyvtárának támogatása személyes kapcsolatok alapján szerveződik, jöllehet nem biztos, hogy teljesen felesleges lenne a Magyarországon is változó tananyagot valamilyen szervezett formában is követni. Rövid informális tájékozódásom a kastli gimnázium tankönyveiről, illetve könyvtáráról legalábbis ezt a benyomást alakította ki bennem.

A felsőoktatási képző helyek mindegyike rendelkezik kisebb-nagyobb könyvtárral, amelynek gyarapításával általában a magyar oktatást végző tanár foglalkozik. Azok az egyetemek, amelyeken a Nemzetközi Hungarológiai Központ alkalmazottjai tanítanak, előnyben vannak az olyanokkal szemben, ahol csak a személyes kapcsolatok mentén szerveződött könyvcseré, vagy ajándékozás útján gyarapodik a könyvtár. A fenntartó intézmények magyarországi kapcsolatai általában döntően befolyásolják azt is, hogy az illető magyar tanszék, vagy tanszéki csoport milyen hazai könyvekkel, folyóiratokkal rendelkezhet. Egy-egy egyetem tehát általában lényegesen több magyar, illetve magyarországi kiadású könyvvel rendelkezik, mint ami a magyar, a finnugor, vagy a szláv tanszéken megtalálható. Még nem jártam olyan tanszéken, ahol nyilvánartartották volna, hogy az egyetemek központi könyvtáraiban, történeti, néprajzi és más tanszékein milyen, az oktatásban jól használható könyvanyag található. Azok az oktatók, akik olyan városban dolgoznak, ahol több magyar könyvtár is működik (magyar intézet, magyar ház, magyar egyházi gyűjtemény), előnyben vannak, ugyanakkor ezen könyvanyagok megismerése többlet munkát jelent számukra. Mindenképpen fontos azonban ez a tájékozódás, illetve fontos lenne az egy városban létező magyar, vagy magyar ügyet szolgáló intézmények és könyvtárak együttműködése. Nem számítva az ebből a szempontból különleges helyzetű Bécset, több példa is említhető: Brüsszel (Institut supérieur de traducteurs et interprètes, Magyar Ház, Bibliothèque Royale Albert 1er, Bibliothèque de l'Université Libre de Bruxelles, Bibliothèque

de l'Académie Royale des Sciences des Lettres et des Beaux-arts de Belgique), vagy Róma, ahol a tanszék és a Magyar Akadémia könyvtárán kívül az egyetemek központi könyvtárai, és számos egyházi gyűjtemény folyamatos kapcsolatban áll a magyarországi gyűjteményekkel és szervezetekkel. A magyart oktató tanárok első tájékozódásához jó segítséget ad az Országos Széchényi Könyvtár 1987 óta megjelenő sorozata "Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke"² még akkor is, ha a nem állami könyvtárakat (érthetetlen módon) nem tünteti fel.

További segítség lenne az egyes oktató helyek dolgozóinak, ha a Nemzetközi Hungarológiai Központ megszervezné egy újabb hungarológiai alapkönyvtár jegyzék összeállítását és kiadását. Az új jegyzékbe felveendő könyvanyag lehetne az minimum, amely az egyes tanszékeken helyben is meg kell, hogy legyen³. Nem igazán nagy munkával úgy is segítséget lehetne nyújtani, hogy a Nemzeti Könyvtár, illetve a tudományos nagykönyvtárak nemzetközi csere osztályai éves jelentésük egy példányát eljuttatnák a Hungarológiai Központba, ahonnan az egyes képző helyek megkaphatnák azokat az adatokat, hogy melyik város, melyik könyvtára milyen magyarországi anyaggal gyarapodott az előző évben.

Miután a magyarul tanuló hallgatók többsége nem magyar anyanyelvű, különös gonddal kellene követni a világnyelveken megjelenő modern magyar vonatkozású irodalmat. Ezek feltárása, nyilvántartása, és a hiányzó művek megírása és kiadása az egyes szakmák feladata. A szakmai bibliográfiák törekszenek ugyan arra, hogy feltérképezzék ezt a területet is, de speciális bibliográfia kiadására is szükség lenne, lehetőleg nyelvterületenként és szakmánként. Hasonlóan a Gragger Róbert-féle, négykötetes, a 20-as években megjelent munkához, a *Bibliographia Hungariae*-hez, amely anyaggyűjtésében 1921-ben lezárult.⁴

Az idegen országok egyetemlein tanuló magyar hallgatók közössége napjainkban már csak néhány, a közvetlen szomszédos országokban

² A Kovács Ilona, Faragó Lászlóné és Gál Júlia által szerkesztett sorozatnak eddig 15 füzete jelent meg.

³ Egyetlen kiadása e bibliográfiának 1986-ban jelent meg: Hungarológiai alapkönyvtár. Szerk.: Nyerges Judit, V. Windisch Éva. Bp., 1986, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat.

⁴ *Bibliographia Hungariae*. Verzeichniss der 1861—1921 erschienen, Ungarn betreffenden Schriften in nichtungarischer Sprache. Bde. 1—4. Berlin, 1923—1929.

működő egyetemen kell, hogy külön könyvtárat alakítson ki, azok a könyvtárak is az utódállam egyetemének tanszéki gyűjteményei. A kolozsvári magyar nemzetiségű történelem, vagy filozófia szakos hallgatók külön hallgatói könyvtárat nem tartanak fenn. Történetileg ez a forma nem ismeretlen, gondoljunk csak a wittenbergi magyar bursa könyvtárára, amely ma a hallei Egyetemi Könyvtárban, s részben (letétként) a berlini Magyar Tanszéken található⁵. Eredetileg ez a könyvtár a mindig pénztelen diákok számára fenntartott közös könyvtár volt, amely igazából a XVIII. században vált nagy gyűjteménnyé, majd a XIX. század folyamán ténylegesen magyar arculatúvá. Ma a nem magyar vonatkozású modern szakirodalommal inkább a magyar szervezetek által fenntartott, a hallgatók számára is hozzáférhető könyvtárakat támogatjuk.

Az idegen kulturális környezetben működő magyar könyvtárak sorsát alapvetően befolyásolni a mindig aktuális kulturális politika tudja. Ki kellene azonban dolgozni egy nem a politikusok által meghatározott olyan szempontrendszer *a magyar kultúra és civilizáció bemutatására, a tudományos és gazdasági információközvetítésre*, amelyet valamennyi párt el tud fogadni. Ezen szempontok sorában biztosan az elsők között szerepelhet az, hogy az egységesülő Európa nem arra kíváncsi, hogy a magyar kultúra és civilizáció is tud olyat alkotni, amelyet ők, hanem inkább arra, hogy ez a csatlakozni kívánó társaság mennyiben tudja gazdagítani a közös kultúrkincset, mennyiben más, ami szervesen mégis ehhez az európai kultúrához kötődik; továbbá arra, hogy a saját nemzeti kultúrájuk hatása a nyugati-keresztény Európa peremén a történelem folyamán milyen hatással volt.

Alapvető segítség lenne valamennyi könyvtárak, ha állami feladatként, szakmai ellenőrzés mellett kialakulna Magyarországon a magyar kultúra és a tudományos eredmények rendszeres és szervezett nem magyar nyelvű bemutatása. Szándékosan nem úgy fogalmaztam, hogy világnyelven való bemutatása. A közvetlen szomszédos államokban működő állami fenntartású magyar könyvtárak olvasóinak egy része nem magyar anyanyelvű, és nem is olvas világnyelven. A magyar kultúra terjesztése, bemutatása szempontjából a román, szlovák stb. nyelvű könyvek kiadása nem elhanyagolható feladat.

⁵ A vonatkozó szakirodalom összefoglalásával lásd: Gábor Ildikó: Die Bibliothek der in Wittenberg studierenden Ungarn in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1986. 442—447.

Az eddigiekben említett könyvtártípusok valamennyien szolgálják a kulturális és a tudományos propaganda célját, a magyar állam által külföldön fenntartott intézetek és a magyar kultúra házai azonban közvetlenebbül tehetik ugyanezt. Ugyanakkor nem elfeledhető az sem, hogy két egészen eltérő funkciójú intézményi típusról van szó, és a magyar állam egyik fenntartásáról sem mondhat le. Az utóbbi ötven évben felszámolták ugyan a külföldi magyar tudományos intézeteket, van ahol a könyvtárat is (Bécs, Collegium Hungaricum), elkerülhetetlennek látszik azonban ezek újjá szervezése olyan helyeken, ahol a magyar tudomány és a kultúra hagyományosan, történetileg is kötődik az illető idegen kultúrához. Elsődlegesen ilyen a német nyelvterület. Lehet szimpatikus, vagy ellenszenves, de attól még tény marad, hogy a Kárpát-medencében eltöltött idő alatt alapvetően a német kulturális területhez tartoztunk, és tartozunk ma is. A nagyon jelentős olasz, francia, németalföldi kapcsolatok mellett az utóbbi két évszázadban erősödött az angolszász kapcsolat. A bécsi, berlini, római akadémiák tudományos intézetekként való működtetése nem pusztán kultúrpropaganda célú tevékenység. A magyar történeti jellegű tudományszakok alapvető, és máig fel nem tárt dokumentumainak felkutatása a hazai tudományosságának alapvető érdeke. Ezekre a helyekre (lehet ez a minimális program), tudományos szakkönyvtárakat kell telepíteni, újratelepíteni. Nem lehetetlen dologról van szó. A berlini Magyar Intézet könyvtára Gragger Róbert és Szent-Iványi Béla szakértelmének köszönhetően sokáig a legteljesebb külföldi magyar történeti szakkönyvtár volt, a római Magyar Akadémia könyvtára sem mutat pótolhatatlan hiányokat. Bécsben egy új szellemű Collegium Hungaricum könyvtárának kiépítése igényel nagyobb szakmai összefogást.

Fontos lenne, hogy a magyar intézetek és a magyar kultúra házainak könyvtárait is érvényesek legyenek a magyar törvények, illetve az, hogy végre is hajtsák azokat. Amennyiben ez történne, akkor a könyvtárakban szakképzett, felsőfokú könyvtáros végzettségű szakemberek kerülhetnének a kiküldött tisztségviselők munka nélkülivé vált feleségei (vagy férjei) helyett.

Minden nemzet számára értéket jelentenek azok a dokumentumok, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak az illető kultúrához. A magyarországi hungarika kutatásnak is nagy hagyományai vannak. A Nemzeti Könyvtárat törvény kötelezi e munka szervezésére, elvégzésére. Közös érdekünk, hogy ez a hungarika dokumentáció minél teljesebb legyen. A nálunk gazdagabb nemzetek, vagy azok, akiknek politikusai

felelősségteljesebben gondolkodtak ebben a kérdésben (hiszen nem csupán anyagi gondokról van itt szó) külön intézményrendszert tartanak fenn arra, hogy a határaikon kívüli területeken az ilyen anyaggyűjtés folyamatos legyen. Azokra a helyekre, amelyek szorosabban kötődnek a saját múltjukhoz (például Belgium Spanyolországhoz) állandó delegátust, vagy teljes munkacsoportot delegálnak a levéltári és a könyvtári dokumentumok kutatására. Ezek az állások többnyire az illető országokban lévő tudományos intézet könyvtárához lettek rendelve. Magyarországnak is van néhány hasonló feladatokkal is megbízott kiküldöttje. Nem gondolom azonban, hogy Rómában, vagy Bécsben mindösszesen annyi feltáratlan levéltári anyag és könyvtár van, hogy néhány szakember át tudná tekinteni ezeket a feladatokat, majd elvégezni a munkát.

Az idegen kulturális környezetben működő könyvtáraknak tehát a hungarika kutatáshoz kötődő feladatokat kell adni úgy, hogy a feladatok megadása kapcsolódjon azokhoz a szolgáltatásokhoz, amelyeket a magyarországi könyvtáraktól, illetve a magyar államtól kapnak. Számomra megdöbbentő ugyanis, hogy a Nemzeti Könyvtár még a megjelent könyvek adatait sem kapja meg azoktól a könyvtáraktól, amelyeket rendszeresen támogat, nem hogy magát a könyvet. Ehhez képest a nem magyar nyelven megjelent magyar vonatkozású tanulmányok, a magyarországi könyvekről idegen országokban írt ismertetések, magyar vonatkozású eseményekről szóló híradások bibliográfiai adatait már nem is lenne szabad reklamálni.

Azt gondolom tehát, hogy a szakmai szervezetek által írásban kidolgozandó hungarológiai koncepcióra épülten szükség van egy, a nem Magyarországon lévő különböző típusú könyvtárak hazai támogatási módját megfogalmazó tervezetre, illetve cselekvési tervre. Ennek a tervnek ki kell térni a támogatások rendszerére, és arra, hogy a támogatásért cserébe milyen szolgáltatást vár el a támogatott könyvtártól. A terv kidolgozásának nem lehet sok gazdája. Minden nyugat-európai országban a könyvtáros egyesület egyik bizottsága irányítja a terv kidolgozását, ellenőrzi szakmailag a végrehajtást. A Nemzeti Könyvtárnak különleges érdekei fűződnek egy ilyen dokumentum megalkotásához, hiszen a törvényben leírt kötelezettsége végrehajtásának a minősége is függ attól, hogy milyen formában szervezett az az anyaggyűjtés, amely végső soron egy tényleges hungarika dokumentáció létét eredményezi. Nem állítom azt, hogy a mostani anyaggyűjtési formát fel kellene adni, hiszen a külföldi magyar könyvtárak alkalmazottjait, a

kiküldött oktatókat nem lehet kötelezni a kritikai bibliográfiai anyaggyűjtésre. Az általuk szolgáltatott anyag azonban kiváló kontroll információul szolgálhatna.

Ez a külföldi magyar könyvtárak rendszeres támogatásának terve nem lehet független továbbá attól a elképzeléstől sem, amely a magyar könyvtermés idegen nyelvű megjelenetésére és bemutatására vonatkozik. Azokról a fórumokról, ahol döntés születik arról, hogy melyik magyar munkákat kell és milyen nyelven kiadni, nem hiányozhatnak ennek a szakmai körnek, tehát a külföldi magyar könyvtáraknak a képviselői sem.